

Анотація

У статті здійснено огляд результатів вивчення стану сучасної нуклеарної сім'ї. Проаналізовано наукові роботи провідних вітчизняних та закордонних новочасних науковців у руслі батьківсько-дитячих стосунків. Висвітлено особливості взаємодії батьків з першо- та другонародженими дітьми, з позиції самих опитуваних. Обґрунтовано вибір методики для цієї групи респондентів. **Мета:** дослідження рівня розвитку батьківсько-дитячих відносин та порівняння результатів у групах за порядком народження дітей у сімейній ієрархії. **Методи:** опитувальник «Взаємодія батьки – дитина» (автор І. Марковська), який містить 10 біполярних шкал; статистична обробка емпіричних даних і графічна презентація результатів здійснена за допомогою статистичної програми «MS Excel». **Результати:** більш вимогливою, із більшим рівнем відповідальності та рівнем очікувань, а також більш виваженою контролюючою є поведінка матері стосовно своєї другої дитини. Це може виявлятися в дріб'язковій опіці, нав'язливості, обмежуванні та загалом психологічній інфантилізації молодшої дитини. Що ж до стосунків із батьком, то другі діти у нуклеарній сім'ї проявляють свою близькість саме до нього, мають бажання ділитися з ним найпотаємнішим і важливим. Також нами виявлено, що первісток описує негативний характер взаємодії між ним та батьком (незгода, невимогливість, надмірна м'якість), а от частота і ступінь згоди простежується з другою дитиною в різноманітних життєвих ситуаціях. Друга дитина більш позитивно розцінює взаємодію з батьком, ніж перша за порядком народження у сім'ї. **Висновки:** стосунки, на які вказують опитувані щодо своїх батьків діаметрально протилежні при порівнянні першої дитини з другою. Основні положення за результатами нашого дослідження будуть покладені в основу розробки конкретних рекомендацій, які стануть корисними і допоможуть у подальшій роботі практичним психологам у сфері сімейного консультування у таких підсистемах, як сиблінгові, батьківсько-дитячі та подружні стосунки.

Ключові слова: дитячо-батьківські стосунки, дослідження родинної групи, перша та друга дитина за порядком народження у сім'ї, виховна компетентність батьків.

Інсайт: психологічні виміри суспільства : наук. журн. / ред. кол. І. С. Попович, С. І. Бабатіна, І. Р. Крупник та ін. – Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2020. – Вип. 3. – 136 с. С 97-108

Порівняння особливостей взаємин дітей з батьками у підгрупах за порядком народження у сімейній ієрархії

Анотація. У статті здійснено огляд результатів вивчення стану сучасної нуклеарної сім'ї. Проаналізовано наукові роботи провідних вітчизняних та закордонних новочасних науковців у руслі батьківсько-дитячих стосунків. Висвітлено особливості взаємодії батьків з першо- та другонародженими дітьми, з позиції самих опитуваних. Обґрунтовано вибір методики для цієї групи респондентів. **Мета:** дослідження рівня розвитку батьківсько-дитячих відносин та порівняння результатів у групах за порядком народження дітей у сімейній ієрархії. **Методи:** опитувальник «Взаємодія батьки – дитина» (автор І. Марковська), який містить 10 біполярних шкал; статистична обробка емпіричних даних і графічна презентація результатів здійснена за допомогою статистичної програми «MS Excel». **Результати:** більш вимогливою, із більшим рівнем відповідальності та рівнем очікувань, а також більш виваженою контролюючою є поведінка матері стосовно своєї другої дитини. Це може виявлятися в дріб'язковій опіці, нав'язливості, обмежуванні та загалом психологічній інфантилізації молодшої дитини. Що ж до стосунків із батьком, то другі діти у нуклеарній сім'ї проявляють свою близькість саме до нього, мають бажання ділитися з ним найпотаємнішим і важливим. Також нами виявлено, що первісток описує негативний характер взаємодії між ним та батьком (незгода, невимогливість, надмірна м'якість), а от частота і ступінь згоди простежується з другою дитиною в різноманітних життєвих ситуаціях. Друга дитина більш позитивно розцінює взаємодію з батьком, ніж перша за порядком народження у сім'ї. **Висновки:** стосунки, на які вказують опитувані щодо своїх батьків діаметрально протилежні при порівнянні першої дитини з другою. Основні положення за результатами нашого дослідження будуть покладені в основу розробки конкретних рекомендацій, які стануть корисними і допоможуть у подальшій роботі практичним психологам у сфері сімейного консультування у таких підсистемах, як сиблінгові, батьківсько-дитячі та подружні стосунки.

Ключові слова: дитячо-батьківські стосунки, дослідження родинної групи, перша та друга дитина за порядком народження у сім'ї, виховна компетентність батьків.

Вступ. Враховуючи трансформаційні процеси, які переживає сучасна родина, актуальними стають завдання розширення проблематики наукових досліджень у психології на початку XXI століття, яке характеризується збільшенням віку вступу у шлюб, відтермінуванням батьківства, збільшенням чисельності бездітних або одnodітних сімей. Росте рівень народжуваності поза шлюбом, збільшується кількість людей, які свідомо обирають самотність або незареєстровані шлюбні стосунки. З'являються та розповсюджуються нові моделі партнерства: позашлюбне партнерство та одностатеві шлюби. Безумовно, що при умовах, які склалися у наш час, необхідними являються вичерпні дослідження сучасної родини та пошук ресурсів для подолання вище зазначених неблагополучних явищ.

Сучасне суспільство характеризується високим рівнем розповсюдження різноманітних кризових подій, що появляються в економічній, соціальній, культурній, політичній та багатьох інших сферах життєдіяльності людини, які безпосередньо впливають на розвиток стосунків між членами родинної групи, як дорослими, так і дітьми.

Серед дослідників сучасної сімейної проблематики можна назвати таких авторів, як: Х.Карстен – розглядав аспекти поведінки у сімейних стосунках (Karsten, 2018: 55), І. Крупник – описував особливості уявлень про майбутнє сімейне життя дітей з родин трудових мігрантів (Крупник, 2016: 146), Т.Мостафа – вивчав вплив складної структури сім'ї на благополуччя дітей (Mostafa, 2017: 902), С.Цюра – досліджувала характерні

особливості педагогічного середовища розвитку сиблінгів (Цюра, 2016: 149), Д.Юсель – простежувала взаємини у нуклеарних сім'ях (Yucel, 2018: 523).

У наукових розвідках провідних вчених наголошується на важливості вивчення сім'ї як цілісного феномена, із врахуванням взаємодії, що розгортається у трьох підсистемах: подружній, дитячо-батьківській та сиблінговій.

Вагомий внесок у дослідження проблеми розвитку особистості в сім'ї та характеру взаємовідносин між батьками та дітьми зроблено провідними науковцями сучасної вітчизняної та зарубіжної психології. Дослідники зосередилися на вивченні таких актуальних питань, як чинники, що впливають на розвиток сиблінгових взаємин, стосунки між старшою і молодшою дитиною у родині, а також розглядали вимоги до виконання соціальних ролей дітьми та батьківські очікування (Крупник, 2019: 139).

Дитячо-батьківські стосунки – двобічні, кожна сторона визначає генезу та розвиток спілкування у співпраці батьків та дитини, хоча, безумовно, ролі обох сторін зазнають значних змін на кожному з вікових етапів їх розвитку.

До факторів, що розкривають особливості міжособистісних взаємин у сім'ї, відносяться: спосіб життя й поведінка в сім'ї; моральний і культурний рівень батька й матері та їхні взаємини; відношення батька й матері до своєї дитини; усвідомлення й розуміння ними цілей, завдань сімейного виховання.

А. Співаковська зазначає, що до виникнення неврозів у дітей може призвести порушення системи сімейного виховання, дисгармонія сімейних взаємин, що являється патогенним чинником (Співаковська, 1986). Гармонійні міжособистісні взаємини батьків і дітей, в підґрунті яких полягає гуманне ставлення до дитини і її вчинків, позитивно впливають на формування пізнавального інтересу у дітей, соціально-психологічну адаптацію особистості.

Але зауважимо, що окрім рівня розвитку батьківсько-дитячих стосунків та стилю батьківського виховання, на зростаючу особистість впливають і стосунки з її сиблінгом. Найбільш вагомі дослідження сиблінгових стосунків здійснив одним із перших А.Адлер. Він доводив, що порядок народження – це важливий фактор розвитку особистості (Адлер, 1998). На противагу ж йому, Г.Крайг зазначав, що фактично не існує таких індивідуальних особливостей, які залежали б тільки від порядку народження (Крайг, 2000). Е. Фром звертав увагу на материнське ставлення до дітей, яке впливає на взаємовідносини між сиблінгами (Фром, 1994). Психологи Montgomery Scott, Bergh Cecilia, Ruzan зазначають, що у старших сиблінгів можуть виявлятися більш несприятливі наслідки для психологічного розвитку, пов'язуючи це з можливою причиною, що відбувається через більш високі вимоги до сімейних ресурсів або взаємодії між братами і сестрами (Montgomery, Bergh, Udumyan, 2018: 447).

Вивчаючи стан сучасної родинної групи, можна констатувати той факт, що в Україні здебільшого малодітні сім'ї. Отож, вирішуючи питання з наводженням ще однієї дитини, батьків хвилюють такі значущі питання, як бажання виховати щасливу та гармонійно розвинену особистість, турбують можливі труднощі у взаєминах між дітьми та власна педагогічна компетентність. Намагаючись гармонізувати стосунки між усіма членами сім'ї, батьки, певна річ, припускаються і помилок, що можуть наносити психотравмуючий вплив на розвиток особистості дитини.

Гіпотеза. Автор припускає, що стиль виховання матері та батька відрізняється по відношенню до дітей за їхнім порядком народження у нуклеарній сім'ї.

Мета дослідження

Метою статті є дослідження рівня розвитку батьківсько-дитячих відносин та порівняння результатів у групах за порядком народження дітей у сімейній ієрархії.

Методологія

Згідно мети і предмету дослідження нами було підібрано методика, що дозволяє виявити сприймання стосунків дітей зі своїми батьками та надати можливість респондентам оцінити їх розвиток.

Автор опитувальника «Взаємодія батьки – дитина» І. Марковська розробила дзеркальний опитувальник, який має дві форми - для батьків і для дітей. Вона наголошувала, що важливо знати не тільки оцінку однієї сторони – батьків, але і бачення цієї взаємодії з боку дітей (Марковська, 1999: 94).

У психологічній літературі найчастіше виділяються такі параметри взаємодії батьків з дитиною, як автономія-контроль, відкидання-прийняття, вимогливість, ступінь емоційної близькості, прихильності, строгість, непослідовність-послідовність. Ці параметри були взяті І. Марковською як підстави для шкал опитувальника взаємодії батьків з дітьми. До опитувальника увійшли також шкали «співпраця» і «згода» як важливі параметри взаємодії. Окрім того, на думку автора методики, одним з найважливіших показників є ступінь задоволеності батьків процесом взаємодії з дітьми. Відповідно, шкала «задоволеність» увійшла і в дорослий, і у дитячий варіанти опитувальника.

У нашому дослідженні ми використали підлітковий варіант з метою виявлення сприймання цієї взаємодії з боку дітей до батьків, маючи можливість оцінити виховний вплив своїх батьків.

Опитувальник включає в себе 60 запитань, що містить у собі 10 біполярних шкал та пропонує респондентам окремо проатестувати компетентність батька та матері.

Учасники

У дослідженні взяли участь студенти Комунального вищого навчального закладу «Херсонське училище культури» Херсонської обласної ради та Херсонського державного університету. Вибірку із 64 респондентів було об'єднано у дві підгрупи за порядком народження дітей у нуклеарній сім'ї. Із них первістки – 29 осіб, а дітей, що являються другими у сімейній ієрархії – 35.

Підгрупа первісток складається з 17,24% хлопців та 82,76% дівчат. Середній вік – 17,79 років, а їх молодші сиблінги мають середній вік 10,76 і 8,33 роки відповідно. Нуклеарні сім'ї даної вибірки складаються із двох дітей у кількості 72,41%, із трьох дітей – 27,59%. Освіта у батьків переважно вища, матеріальний стан – середній. Проживають у місті 48,28% респондентів, а у селі – 51,72%.

Підгрупа другонароджених дітей складається із 14,29% хлопців та 85,71% дівчат. Середній вік – 17,89, віковий діапазон їх старших сиблінгів становить 26,46 років, а молодших – 14,78 та 8,5 років відповідно. Нуклеарні сім'ї цієї підгрупи складаються із двох дітей у кількості 68,57%, трьох дітей – 25,71%, а чотирьох дітей – 5,54%. Освіта у матерів переважно професійно-технічна, а у батьків переважно вища, матеріальний стан, як і у представників першої підгрупи – середній. Проживають у місті 54,29% респондентів, а у селі – 45,71%.

Процедура та інструменти

При заповненні опитувальника «Взаємодія батьки – дитина» респондентам пропонується оцінити ступінь згоди з кожним твердженням за п'ятибальною системою. Підраховується загальна кількість балів по кожній шкалі, при цьому враховується, прямі це твердження або зворотні.

В опитувальнику представлені 10 наступних шкал та детально описана їх інтерпретація:

- 1) Невимогливість – вимогливість батьків.
- 2) М'якість – строгість батьків.
- 3) Автономність – контроль по відношенню до дитини.
- 4) Емоційна дистанція – емоційна близькість дитини до батьків.

- 5) Відкидання – прийняття дитини батьками.
- 6) Відсутність співпраці – співробітництво.
- 7) Незгода – згода між дитиною і батьками.
- 8) Непослідовність – послідовність батьків.
- 9) Авторитетність батьків.
- 10) Задоволеність стосунками дитини з батьками.

Статистичне аналізування

Статистичну обробку емпіричних даних і графічну презентацію результатів здійснено за допомогою статистичної програми «MS Excel».

Результати

За методикою «Взаємодія батьки – дитина» І. Марковської були отримані такі середні значення у цілому за тестом (див. табл.1)

Таблиця 1.

Середні значення результатів за опитувальником «Взаємодія батьки – дитина» перших та других дітей за порядком народження з матір'ю та батьком

Шкали	Взаємини з матір'ю		Взаємини з батьком	
	<i>Перша дитина у сім'ї (n=29)</i>	<i>Друга дитина у сім'ї (n=35)</i>	<i>Перша дитина у сім'ї (n=29)</i>	<i>Друга дитина у сім'ї (n=35)</i>
Невимогливість - вимогливість	13,41	14,77	12,03	12,66
М'якість - строгість	12,00	12,91	10,66	11,51
Автономність - контроль	14,59	15,77	12,41	13,21
Емоційна дистанція - близькість	18,59	18,77	13,00	15,40
Відкидання - прийняття	19,62	18,86	16,12	18,10
Відсутність співпраці - співробітництво	17,76	17,37	12,69	14,60
Незгода - згода	14,76	15,26	12,10	14,34
Непослідовність - послідовність	17,00	16,49	15,28	16,57
Авторитетність батьків	18,90	18,17	14,34	15,91
Задоволеність стосунками з батьками	19,45	19,74	14,90	17,86

Отже, можна засвідчити, що мати більш вимоглива, строга та контролююча по відношенню до другої дитини, вимагає суворого виконання окреслених нею правил поведінки та очікує великого рівня особистісної відповідальності, а батько, навпаки, невимогливий, м'який та надає більше автономності первісткові, дає більшої свободи волі, яка іноді межує із всюдозволеністю. Це може вказувати на слабкий виховний вплив, бути наслідком байдужого ставлення до свого нащадка.

Емоційно близькими дорослі виявляються до другої дитини – це проявляється у бажанні молодших дітей ділитися важливими подіями зі свого життя як з мамою, так і з татом одночасно.

Прийняття дитини та співробітництво проявляється у матері до старшої дитини, тобто її цілком задовольняють особистісні якості та поведінкові прояви первістка, а у батька – до другої, що впливає на сприятливий психологічний розвиток та позитивну самооцінку молодшої дитини.

Згода у взаєминах проявляється між матір'ю та молодшою дитиною, що свідчить про узгодженість між ними та позитивні стосунки, а незгода – між батьком та первістком, тобто діти відмічають розбіжність між ними в поглядах на різні життєві ситуації.

Послідовність у вихованні та авторитетність виокремлено між матір'ю та першою дитиною, а у батька ці показники проявляються по відношенню до другої дитини.

На задоволеність стосунками з обома батьками вказують другі діти за порядком народження у сімейній ієрархії, що свідчить про відсутність порушень у взаєминах чи конфліктів у дитячо-батьківській підсистемі родинних стосунків. Тому, можемо підтвердити теорію А.С. Jensen та S.M. McNale, які свого часу звернули увагу на першо- та другонароджених дітей і вказали, що спостерігають менший конфлікт і велику теплоту з боку як матерів, так і батьків, у першу чергу стосовно другонароджених дітей підліткового віку (Jensen, McNale, 2017: 119).

Слід більш детально розглянути ті твердження, де різниця в результатах підтверджена (або спостерігається тенденція) за допомогою t-критерію Стьюдента (див. табл. 2, 3).

Таблиця 2.

Відмінності тестових оцінок за опитувальником «Взаємодія батьки – дитина» перших та других дітей за порядком народження із матір'ю (t-критерій Стьюдента)

Взаємодія з матір'ю	Перша дитина у сім'ї (n=29)	Друга дитина у сім'ї (n=35)	t-критерій Стьюдента	Рівень значущості
	Середній бал			
Вимогливість	13,41	14,77	1,82	$p \leq 0,1$
Контроль	14,59	15,77	1,66	$p \leq 0,1$

Простежимо відмінності у стосунках з матір'ю між першими та другими дітьми за порядком народження у сімейній ієрархії. У шкалі «Вимогливість – невимогливість» виявляється тенденція, що більш вимогливою, із більшим рівнем відповідальності та рівнем очікувань мати відноситься до своєї другої дитини ($t=1,82$; $p \leq 0,1$).

За шкалою «Автономність – контроль» також простежується тенденція, що більш вираженою є контролююча поведінка матері і проявляється по відношенню до другої дитини ($t=1,66$; $p \leq 0,1$). Це може виявлятися в дріб'язковій опіці, нав'язливості, обмежуванні та загалом психологічній інфантилізації молодшої дитини.

У таблиці 3 ми маємо змогу розглянути рівень розвитку стосунків між батьком та дітьми, що дає можливість відстежити розрізнення у їх взаємодії.

Таблиця 3.

Значущі відмінності тестових оцінок за опитувальником «Взаємодія батьки – дитина» перших та других дітей за порядком народження із батьком (t-критерій Стьюдента)

Взаємодія з батьком	Перша дитина у сім'ї (n=29)	Друга дитина у сім'ї (n=35)	t-критерій Стьюдента	Рівень значущості
	Середній бал			
Емоційна близькість	13,00	15,40	1,88	$p \leq 0,1$

Незгода – згода	12,10	14,34	2,27	$p \leq 0,05$
Задоволеність стосунками з батьками	14,90	17,86	1,90	$p \leq 0,1$

Шкала «Емоційна дистанція – близькість» свідчить про тенденцію, що другі діти у нуклеарній сім'ї проявляють свою близькість саме до батька, мають бажання ділитися з ним найпотаємнішим і важливим ($t=1,88$; $p \leq 0,1$).

Шкала «Незгода – згода» має статистично значущі відмінності ($t=2,27$; $p \leq 0,05$), а саме описує негативний характер взаємодії між першою дитиною з батьком, водночас відображаючи частоту і ступінь згоди батька зі своєю другою дитиною в різних життєвих ситуаціях.

Також тенденція простежується і за шкалою «Задоволеність стосунками з батьками» ($t=1,90$; $p \leq 0,1$), тобто друга дитина більш позитивно розцінює взаємодію з батьком, ніж первісток.

Дискусія

Маємо підстави стверджувати, що отримані результати дослідження підтвердили нашу гіпотезу, а саме – батьки та матері по-різному ставляться до своїх дітей, іноді навіть не усвідомлюючи цього. Даний факт, у свою чергу, підтверджує те, що часто конфлікти між сиблінгами бувають через ревності до батьків.

Для більшої виразності на рис. 1, 2 продемонстровано діаграми, що засвідчують діаметрально протилежний вплив батьків на їх дітей за результатами нашого дослідження.

Взаємодія матері з другою дитиною

Рис.1. Особливості стосунків між матір'ю та другонародженою дитиною

Тобто наші респонденти, що являються другими дітьми за порядком народження, відчують на собі гіперопіку матері, яка у свою чергу розцінюється нею як турбота і бажання дати дитині усе найкраще.

Батьківський вплив продемонстровано на наступному графічному зображенні і вказує на вседозволеність, поблажливість, слабкий виховний вплив, що може бути наслідком байдужого ставлення або, навпаки, прискіпливим ставленням до вчинків первістка.

Взаємодія батька з першою дитиною

Рис.2. Особливості стосунків між батьком та першонародженою дитиною

Як бачимо із проілюстрованого матеріалу, стосунки, на які вказують опитувані щодо своїх батьків відрізняються при порівнянні першої дитини з другою. Тобто, мама по відношенню до молодшої дитини використовує авторитарний стиль виховання. Тато ж, навпаки, у вихованні першої дитини дотримується ліберального стилю виховання.

Висновки

Для більш повної картини вважаємо за необхідне вивчити батьківське ставлення до своїх дітей та порівняти результати з даним опитуванням. Адже, не тільки батьки, а й самі

діти ставляться один до одного по-різному, використовуючи методи пристосування чи маніпулювання. Адже не буває однакової реакції на одну й ту ж подію у кожного із членів родинної групи. На стиль спілкування впливає також і життєвий сценарій різних поколінь у даній сім'ї, а також залежність від соціуму, у якому проживає особистість.

На взаємини впливають різноманітні чинники: загальний світогляд та родинні традиції, терпіння, довіра, уміння пробачати, бажання рухатись на зустріч, любов, взаєморозуміння, особливості індивідуального розвитку особи, рівень розвитку пізнавальних процесів та інтелекту, особливості внутрішньо-психічної структури.

Отже, виходячи з вище сказаного, можна наголосити на тому, що основні положення за результатами нашого дослідження можуть бути покладені в основу розробки конкретних рекомендацій, які будуть корисними і допоможуть у подальшій роботі практичним психологам у сфері сімейного консультування у таких підсистемах, як сиблінгові, батьківсько-дитячі та подружні стосунки. Адже сімейна атмосфера, створена батьками, є більш важливим фактором розвитку дітей, ніж порядок народження сам по собі. Тож, нами заплановано у подальших дослідженнях вивчити вплив батьківського виховання на розвиток взаємин між сиблінгами у нуклеарній сім'ї.

Список використаних джерел

Hank Karsten, Steinbach Anja. Intergenerational solidarity and intragenerational relations between adult siblings. *Social science research*. Vol. 76. P. 55-64, (date of publication: NOV 2018). <https://doi.org/10.1016/j.ssresearch.2018.08.003>

Крупник І. Р. Проблеми дослідження особливостей уявлень про майбутнє сімейне життя дітей з родин трудових мігрантів. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психол. науки: зб. наук. праць*. Херсон, 2016. Вип.1. Том 1. С. 146-150.

Mostafa Tarek, Gambaro Ludovica, Joshi Heather. The Impact of Complex Family Structure on Child Well-being: Evidence From Siblings. *Journal of marriage and family*. Vol. 80, №4, P. 902-918 (date of publication: AUG 2018). <https://doi.org/10.1016/j.ssresearch.2017.12.007>

Цюра С.Б. Характерні особливості педагогічного середовища розвитку сиблінгів. *Вісник Львівського університету. Серія: педагогічна: Зб. наук. праць*. Вип. 30. Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів: Вид-во Львів. нац. ун-т, 2016. С. 149-151.

Yucel Deniz, Bobbitt-Zeher Donna, Downey Douglas B. Quality Matters: Sibling Relationships and Friendship Nominations among Adolescents. *Child indicators research*. Vol. 11, P. 523-539 (date of publication: APR 2018) <https://doi.org/10.1007/s12187-017-9448-9>

Крупник Г.А. Огляд сучасних закордонних досліджень у сімейній сиблінговій підсистемі. *Соціокультурні та психологічні виміри становлення особистості. Зб.наук.праць за матеріалами II Міжнародної науково-практичної конференції / ред.колегія: О.Є. Блинова, Н.І. Тавровецька*. Херсон, 2019. С. 139-142.

Спиваковская А.С. Как быть родителями (О психологии родительской любви). Москва, 1986. 160 с.

Адлер А. Воспитание детей: Взаимодействие полов. Пер. с англ. А.А. Валеев, Р.А. Валеева. Ростов н / Д: Феникс, 1998. 448 с.

Крайг, Г. Психология развития. СПб., 2000. 992 с.

Фром Е. Азбука для батьків. Москва, 1994. 288 с.

Montgomery Scott, Bergh Cecilia, Udumyan Ruzan. Sex of older siblings and stress resilience. *Longitudinal and life course studies*. Vol. 9, №4, P.447-455 (date of publication: OCT 2018) DOI: <http://dx.doi.org/10.14301/lcs.v9i4.486>

Марковская И.М. Опросник для изучения взаимодействия родителей с детьми. *Семейная психология и семейная терапия*. 1999. № 2. С. 94 – 108.

Alexander C. Jensen, Susan M. McHale. Mothers', fathers', and siblings' perceptions of parents' differential treatment of siblings. *Links with family relationship qualities Journal of Adolescence*. Vol. 60, P. 119-129 (date of publication: October 2017). <https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2017.08.002>

References

Hank Karsten, Steinbach Anja. (2018). Intergenerational solidarity and intragenerational relations between adult siblings. *Social science research*. Vol. 76. 55-64, <https://doi.org/10.1016/j.ssresearch.2018.08.003>. (date of publication: NOV 2018). [in English].

Krupnyk I. (2016) Problemy doslidzhennia osoblyvostei uivlen pro maibutnie simeine zhyttia ditei z rodyn trudovykh mihrantiv [Problems of research of features of representations about future family life of children from families of labor migrants] *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Serii: Psykhol. nauky :zb. nauk. prats – Scientific Bulletin of Kherson State University. Series «Psychological Sciences»*. Kherson – Kherson, 2016. Vol.1. Tom 1. 146-150 [in Ukrainian].

Mostafa Tarek, Gambaro Ludovica, Joshi Heather (2018). The Impact of Complex Family Structure on Child Well-being: Evidence From Siblings. *Journal of marriage and family*. Vol. 80, №4, 902-918 (date of publication: AUG 2018). <https://doi.org/10.1016/j.ssresearch.2017.12.007> [in English].

Tsiura S. (2016). Kharakterni osoblyvosti pedahohichnoho seredovyshecha rozvytku syblinhiv [Characteristic features of the pedagogical environment of sibling development]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Serii: pedahohichna: Zb. nauk. prats – Bulletin of the Lviv University. Series: pedagogical: Collection of scientific works*. Vol. 30. Lviv – Lviv. 2016. 149-151. [in Ukrainian].

Yucel Deniz, Bobbitt-Zeher Donna, Downey Douglas B. (2018). Quality Matters: Sibling Relationships and Friendship Nominations among Adolescents. *Child indicators research*. Vol. 11, 523-539 (date of publication: APR 2018) [in English].

Krupnyk H. (2019). Ohliad suchasnykh zakordonnykh doslidzhen u simeinii syblinhovii pidsystemi [Review of current foreign research in the family sibling sub-system]. *Sotsiokulturni ta psykholohichni vymiry stanovlennia osobystosti. Zb.nauk.prats za materialamy II Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii – Socio-cultural and psychological dimensions of personality formation. Collection of scientific papers on the materials of the II International scientific and practical conference*. Kherson – Kherson, 2019. 139-142 [in Ukrainian].

Spivakovskaja A. (1986). Kak byt' roditeljami (O psihologii roditel'skoj ljubvi) [How to be parents (About the psychology of parental love)]. Moskva – Moscow. 1986. 160. [in Russian].

Adler A. (1998). Vospitanie detej: Vzaimodejstvie polov [Parenting: the interaction of the sexes]. Per. s angl. A. A. Valeev, R. A. Valeeva. Rostov-na-Dony – Rostov-on-don: Feniks, 1998. 448. [in Russian].

Krajg G. (2000). Psihologija razvitija [Developmental psychology]. SPb – Saint Petersburg, 2000. 992. [in Russian].

From E. (1994). Azbuka dlja batkiv. [ABC for parents]. Moskva – Moscow., 1994. 288. [in Russian].

Montgomery Scott, Bergh Cecilia, Udumyan Ruzan (2018). Sex of older siblings and stress resilience. *Longitudinal and life course studies*. Vol. 9, №4, P.447-455 (date of publication: OCT 2018) [in English].

Markovskaja I. (1999). Oprosnik dlja izuchenija vzaimodejstvija roditel'ej s det'mi [A questionnaire for studying the interaction of parents with children]. *Semejnaja psihologija i semejnaja terapija – Family psychology and family therapy*. 1999. № 2. 94 – 108. [in Russian]

Alexander C. Jensen, Susan M. McHale (2017). Mothers', fathers', and siblings' perceptions of parents' differential treatment of siblings: Links with family relationship qualities *Journal of Adolescence*. Vol. 60, P. 119-129 (date of publication: October 2017). <https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2017.08.002> [in English].

Abstract. The article considers the results of studying the modern nuclear family. The article analyzed the scientific works of famous domestic and foreign scientists, namely: father-child relations. The respondent's feelings about the interaction of parents with their first and second - born children are analyzed. The choice of methodology for this group of respondents is justified. **Purpose:** to study the level of development of father-child relationships and compare the results in groups for first and second-born children in the family. **Methods:** questionnaire "Parent-child Interaction" (author I. Markovska), containing 10 bipolar scales; statistical processing of empirical data and graphical presentation of results was carried out in the statistical program "MS Excel". **Results:** more demanding, with a greater level of responsibility and expectations, more pronounced controlling behavior of the mother to her second child. This can manifest itself in petty guardianship, obsession, restriction, and generally psychological infantilization of the younger child. The second children in the nuclear family show their closeness to the father, have a desire to share with him the most intimate and important. We also found that the first-born child describes the negative nature of interaction with the father (disagreement, demanding, excessive softness). We can see consistency in various life situations between the father and the second child. The second child is more positive about the interaction with the father than the first in the order of birth in the family. **Conclusions:** the relationship with parents turned out to be diametrically opposite when we compared the feelings of the first child and the second child. Based on the results of our research, the recommendations will be developed that will be useful for the work of practical psychologists for to consultation to siblings, parent-child relationships and married couple relations.

Keywords: child-parent relations, family group research, first and second child in the order of birth in the family, educational competence of parents.